

Skønt Nøddekrigen saaledes har optraadt adskillige Steder her i Landet i Sommeren 1912, foreligger der ingen Oplysninger om, at den i Vinteren 1912—13 er truffet her, hvorfor den talrige Forekomst af Nøddekriger i Efteraaret 1913 næppe har haft nogen direkte Forbindelse med Invasionen i Efteraaret 1911.

HVIDE SANDE OG FUGLELIVET I RINGKØBING FJORD.

AF

SYLVESTER MATHIAS SAXTORPH.

FOREDRAG HOLDT I D. O. F. 20 APRIL 1914.

Vestjylland frembyder vel nok de ejendommeligste Naturforhold i vort Land med de udstrakte Klitpartier med de mange Kær og Klitsøer, de store Fjorde og Bredninger med vidtstrakte Engpartier, en Natur, der er saa vidt forskellig fra den mere harmoniske og idylliske her paa Øerne.

Fuglelivet derovre præges ogsaa af denne mærkelige Natur. Forholdene i de Egne skaber en Rigdom af Vadere og Svømme-fugle, vi Øboere ikke er vant til at træffe. Og kommer vi derover, møder vi Naturen som noget ganske nyt for os, og des klarere vil Indtrykkene staa for vor Erindring. — Vi glemmer aldrig Brokfuglenes stille Fløjten over Hedeegnen eller Sortternens elegante Flugt over Klitsøen. Vi glemmer heller ikke Livet paa Ove Sø med rugende Troidænder, Terner og Maager; men længst vil vi bevare Mindet om dansende Klyder, fløjtende Rødvitter og rugende Terner paa Tippeternes grønne Enge.

Længe vil vi, der har været saa lykkelige at gæste disse Egne, bevare i vor Hukommelse Mindet om et Stykke dansk Natur, saa særpræget i hele sin Ejendommelighed og saa fuld af al den Ynde, den levende Natur kan byde en forstaaende Iagttaget. Derfor vilde det glæde mig, om det kunde lykkes mig for Dem at oprulle Billedet af det rige Fugleliv, der i mange Aar har været paa disse Egne, og som nu ved Menneskers og Tidens Ugunst fuldstændig er forsvundet.

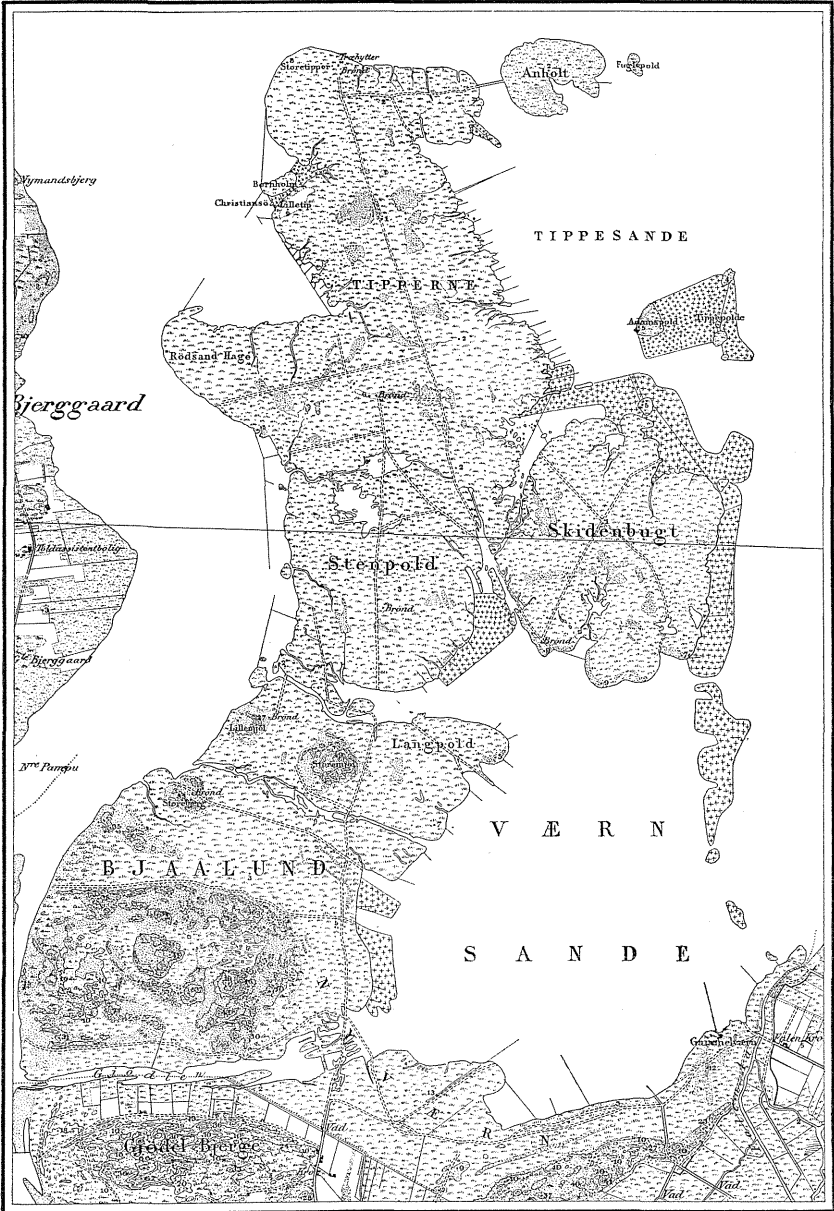
I Foraaret 1912 søgte stud. mag. Poul Jespersen, Forststud. H. Weis og jeg Ministeriet om Tilladelse til at aflægge et læn-

gere Besøg paa Tipperne i Juni Maaned. Det var først og fremmest vor Agt at se, om den saa meget omtalte Hvide Sande Kanal maaske skulde have bragt nogen Forandring i Fuglelivet og hele Naturen derovre, dernæst skulde vi ogsaa ringmærke en Del Fugle for Overlærer H. Chr. C. Mortensen.

Det er dette Besøg, der ligger til Grund for, hvad jeg i det følgende skal meddele, og som jeg er saa heldig at kunne supplere med meget værdifulde Meddelelser fra Forretningsbestyrer M. Klinge, der i 1910 besøgte Tipperne, og sidst og ikke mindst fra Sognefoged H. Jepsen, der har givet mig en meget udførlig Skildring af Forholdene i 1913.

Inden jeg imidlertid gaar over til de mere specielle Ting, vil jeg bede Dem betragte hosstaaende Kort. En nøjere Beskrivelse af selve Tippeternes Naturforhold skal jeg ikke komme ind paa, da alt findes nøjagtig beskrevet i Distriktslæge Rambusch' Bog: »Ringkøbing Fjord, Kbhvn. 1900«. De Egne, jeg vil omtale, er de Strækninger, der danner en stor Halvø op i selve den store Fjord, lige nedenfor Engene om Sdr. Bork, hvor Værnsandene tager deres Begyndelse, og fra Gjødelen, hvor selve Halvøen strækker sig mod Nord. Længst mod Syd ligger Bjaalund, som jeg dog har færrest Iagttagelser fra. Bjaalund gaar mod Nord, dels over i Halvøens eneste Klitparti store og lille Mjøl og dels over i Tangen Langpold. Saa følger mod Nord de store Værnege, kaldet henholdsvis Stenpold og Skidenbugt, og først Nord derfor er de egentlige Tipper, som Staten har fredet. Der er dog slet ingen bestemt Grænse mellem disse Lokalteter, hvis Naturforhold omtrent er ens. Mod Vest sender Tipperne en ret stor Tunge ud kaldet Rødsand Hage, ellers er hele Vestkysten ret øde og uden Polde eller Rørbevoksninger. Langt anderledes ovre paa Østkysten, hvor der omkring Skidenbugt er mange smaa Vige og Indskæringer og rigelig bevokset med store Rørskove (jeg maa blot bemærke, at disse Forhold beskrives, som de var før 1912). Af større Polde paa Østkysten bemærkes Adams-pold og Tippetpold ogsaa med rigelige Rørbevoksninger. Helt oppe mod Nordøst ligger saa den store Pold Anholt og den langt mindre, men af Fugle saa stærkt yndede, Fuglepold.

Tidligere var hele Halvøen som en stor grøn Eng, hvor forskellige Græsarter, navnlig Harrildgræsset, voksede overordentlig frodig og gav hele Landskabet et eget frisk, grønt Udseende. Rundt omkring ligger mange smaa Søer og Kær spredt;

navnlig i Egnen om Stenpold findes der saaledes mange ret store Vandstrækninger, overalt med lavt Vand, saa man næsten kan vade alle Steder. Men ellers er hele Landskabet gennemtrukket af utallige smaa Render og Grøfter, saa der er Vand nok over hele Engen.

Rørskoven stod i sin Tid i fuld Groning østpaa; Rørene var for største Delen plantet af Befolkningen dels for Rørskærets Skyld og dels for at indvinde nyt Land, idet de plantede dem i lange Rækker ud paa Sandene vinkelret paa Kyststrækningen.

Da vi 22 Juni kom til Tipperne, maatte det straks falde i Øjnene, at Naturen herovre var i Færd med at forandre sig. Inde paa den grønne Engflade var der kommet en stor Mængde brune Pletter, mange af flere Tdr. Lands Størrelse; de var ganske blottede for Plantevækst, Græsset laa vissent og afsvedet i Bunden, og Vandet stod og sivede overalt paa disse ganske golde og nøgne Partier. De fandtes der slet ikke, da Klinge i 1910 besøgte Egnen. Mange Steder stod der Vand og sivede faa Tommer over Bundfladen, hvor der plejede at være ganske tør Engbund. Rørene ovre østpaa var saa godt som ganske forsvundet; de havde tidligere mange Steder været mandshøje og saa tætte, at man kun vanskeligt kunde trænge gennem dem. Nu var de allerfleste fuldstændig udgaaede, der stod kun sorte, stive Stubbe paa et Par Tommers Højde, og kun faa Steder stod enkelte friske Rør; disse sidste er nu ogsaa ganske borte, og efter Hans Jepsens Udsagn er al Rørvækst nu forbi, hvad jo, foruden meget andet, ogsaa betyder et stort Tab for Befolkningen.

Selve Græsset paa Tipperne og hele Halvøen er blevet ganske anderledes; det er kun ganske lavt og ikke saa tæt som før; jeg skal blot nævne Dem som et Eksempel paa de forandrede Forhold derovre, at mens en Parcell paa c. 1¹/₂ ha. i 1911 ved Auktion til Høslet gennemsnitlig blev solgt for c. 100 Kr., kostede den sidste Aar fra 1—5 Kr. — Hvilken Tabsværdi det andrager er let at indse, naar hele Strækningen er paa c. 1600 ha. — Som et lille Eksempel paa, hvorledes Vandet er blevet salt derovre, skal jeg blot nævne, at der oppe i Nærheden af Tipperhuset, hvor vi boede, fandtes en udmærket og dyb Brønd, der tidligere har indeholdt fuldstændig ferskt Vand; det var nu i 1912 fuldstændig salt og ganske udrikkeligt, hvad vi fik at føle, da vi jo tildels selv lavede vor Mad og havde gjort Regning paa at træffe fersk Vand der. — Det Vand, der omgiver Tipperne, og

som betinger hele Halvøens Naturforhold, har jo forandret sig ganske enormt. Nu er det i Regelen fuldstændig salt Havvand, ofte saa salt som selve Vesterhavet udenfor; det er netop Salt-holdigheden, der har haft den omtalte Indflydelse paa Plantevæksten.

Tidligere var Dyrelivet i Fjorden næsten udelukkende en Ferskvandsfauna, nu er den mere og mere gaaet over til fuldstændig Saltvandsfauna. Der er blevet en meget rig Fiskebestand af Torsk og alskens Fladfisk; Krabber findes der i stor Mængde. Som et Eksempel paa, hvor forandret Fiskebestanden i Fjorden er blevet, skal jeg efter Dr. phil. A. C. Johansen nævne følgende:

Der blev i 1905 fanget:

Skaller	for 5,335 Kr.,	i 1912 for	0 Kr.
Gedder	- 6,940 —	—	- 267 —
Aborrer	- 3,194 —	—	- 0 —

Derimod viser der sig for Saltvandsfisk følgende Forhold:

Aal	i 1905 for 41,183 Kr.,	i 1912 for 80,923 Kr.
Skrubber	— - 11,233 —	— - 73,965 —
Rødspætter	— - 0 —	— - 10,912 —

Men Hovedaarsagen til alle Forandringerne derovre er vel nok de ganske enorme Oversvømmelser, der som bekendt finder Sted forholdsvis hyppigt. Blæser der ude i Vesterhavet en Paa-landsstorm, sætter Havet ind i Fjorden med en kolossal Kraft og Hurtighed, og hele Halvøen og alt Land sydpaa har været fuldstændig oversvømmet, saaledes at Bølgerne ligefrem har skummet højt over det ellers faste Land. Naar saa endelig Vandet trækker sig tilbage, vil det salte Vand blive staaende i de lave Partier, og der vil vedblive at være ikke saa helt faa pletvise Oversvømmelser, og naturligvis vil der i hele den store Egn ikke findes fersk Vand at opdrive. De vil forstaa, at indtræffer disse Oversvømmelser hen paa Vinterens Slutning, vil Engen langt fra være vel egnet for Fuglene til at begynde Æglægning og Rugning paa, naar de kommer og finder deres tidligere Kolonipladser enten endnu oversvømmede eller ogsaa ganske vaade og sumpagtige, hvor der tidligere var fast og tørt. Og De vil endelig forstaa, hvad en Oversvømmelse midt i Yngletiden vil betyde for en Fuglebestand, der tidligere var den mest enestaaende her i vort Land.

Jeg har omtalt disse Naturforhold maaske lidt for indgaaende, men jeg er overbevist om, at det er nødvendigt til fuldstændig Forstaaelse af den Forandring i Fuglelivet, der netop kan ses som en simpel Følge af disse Forhold. Jeg skal nu søge at klarlægge for Dem, hvorledes de enkelte Fuglearter har ændret hele deres Levevis, og hvor sørgelig Tilbagegangen og Ødelæggelsen er at spore overalt.

Klyden (Recurvirostra avocetta).

Om Klyden kunde der jo tales i Timevis, om man havde Evne til at skildre denne saa ejendommelige Fugls hele Levevis og Færd. Det er den, der sætter sit Præg paa hele Tippehalvøen; man ser altid dens fine Skikkelse lyse op ude i den grønne Eng om Redepladserne, eller naar den gaar og skummer i det lave Vand i Dammene eller længere ud over Sandene.

Klyden er den første Fugl, der byder en velkommen paa Tipperne, naar man kommer kørende over Sandene og har Falen Kro bag sig; det er den, der følger en langs Vejen hele Halvøen op, og dens Skrig er det sidste, man hører, naar man vender Engen Ryggen for at tage tilbage til Civilisationen. Den er let og elegant i alle sine Bevægelser, maaske noget nervøs og urolig, altid paa sin Post mod Ufred. Den træffes næsten over hele Terrænet, mindst oppe i den nordlige Del om selve Tipperhuset; men der er Forholdene heller ikke saa gode for den, idet Smaadammene mangler. De Steder, hvor den mest ynder at holde til og lægge sine Æg, er den faste Eng, hvor der er helt tørt og godt med Græs, og hvor der ikke er langt til Vandet. Derfor traf vi den i 1912 saa almindelig i Egnen om Stenpold og Nord derfor. Paa Afstand kunde vi se faa Par ligge spredte i Græsset paa Æggene, de fleste holdt til ude i Dammene, hvor de gik rundt og vadede i det grundede Vand og skummede paa deres ejendommelige Maade.

I Distriktslæge Rambusch' Bog fra 1900 anslaaes Antallet af Klyder til c. 500 Stk. De skulde da i nogle Aar have skiftet Rugepladser, saaledes yngede de i 1896 paa Stenpold, 1897 paa Skidenbugt og 1898 paa Langpold. Dr. Rambusch bemærker udtrykkeligt, at de ruger i Kolonier, ja, der tales overhovedet kun om én Koloni, der skulde tælle alle de 500 Fugle.

Da M. Klinge i 1910 besøgte Tipperne, var Billedet et andet, idet der for det første var mange flere Klyder end tidligere; Antallet blev sat til c. 600—700 Par, hvad jo er mere end dobbelt

saa meget som 10 Aar før. Saa havde Klyderne skilt sig ud i mindre Kolonier. Talrigst fandtes de paa den sydlige Del af Stenpold og den nordøstlige Del af Langpold, hvor Kolonierne var meget udstrakte. M. Klinge talte da paa Stenpold c. 80 og paa Langpold c. 150 Fugle ved Rederne. Han beretter til mig i et Brev, at paa de smaa Polde (Fuglepold, Adamspold og Tippepold) fandtes Redernesaa tæt, som man træffer Redere i en Koloni af Sandternen; hvor der derimod var bedre Plads, havde de Rederne liggende noget mere spredte; men der bemærkes udtrykkeligt, at kun faa Par ynglede som Eneboere.

Ganske anderledes var Forholdene i 1912; der var ikke en eneste virkelig Koloni noget Sted. Paa Langpold og sydlige Del af Stenpold, hvor den tidligere havde været saa hyppig, saas kun et ganske enkelt Par, og vi fandt ingen Æg eller Unger paa Langpold, og kun 5—6 smaa Unger paa Stenpold.

Nord for Stenpold, paa Skidenbugt og selve Tipperne, traf vi Klyderne spredte ud over Engen, med meget store Mellemrum mellem de enkelte Par. Paa Adamspold og Tippepold var ikke et eneste Par at træffe til Stadighed. Paa Fuglepold var heller ingen. Paa Anholt fandt vi, siger og skriver, 3 Reder.

Dette Tegn var jo i og for sig ikke lysteligt, og tristere bliver det, om vi vil betragte Bestanden som Helhed, thi da var der en mægtig Tilbagegang at spore. Det er naturligvis uhyre vanskeligt blot at skulle angive nogenlunde Antallet af Par, naar de ynglede saa spredt, men jeg er vist paa den rigtige Side, naar jeg regner dem til c. 150—200 Par gamle Fugle i 1912. Se, det er jo en sørgelig Tilbagegang, og at det ikke har været noget tilfældigt det Aar, fremgaar af Brev til mig fra Opsynsmanden H. Jepsen, der, i Paranthese bemærket, er en virkelig dygtig Kender af Fuglene derovre og nærer en varm Interesse for dem;

Rugende Klyde. H. Weis Fot.

han skriver kort og godt, at i de sidste 2 Aar, altsaa 1912 og 1913, er Klyderne taget meget stærkt af i Antal.

Nu kunde vi dog i 1912 have ventet, da vi kom der i Slutningen af Juni, at træffe store Unger, der vel næsten maatte være flyvedygtige. Klinge havde jo i 1910 en Maaned tidligere allerede dengang fundet mange smaa og større Unger. Men det var ikke saaledes. Der var ikke en eneste flyvefærdig Klydeunge paa Tipperne 1 Juli 1912. De vil forstaa, hvor smaat det var, naar De hører, at jeg kun kunde finde 3—4 Unger, der var egnede til Ringmærkning, mange af Fuglene havde Æg endnu, og næsten alle Ungerne var ganske smaa og dunklædte. Og endelig fik vi det bestemte Indtryk, at der var ikke nær saa stort et Antal Unger, som der burde være i Forhold til de Gamles Antal.

Kort sagt maatte følgende gælde om Stillingen for Klyderne i 1912:

En meget stærk Aftagen i Antal, Kolonierne opløste, de enkelte Par spredte ud over hele Terrænet, Yngelen forsinket mindst én Maaned og en eventuel tidlig Tilintetgørelse af en Del Yngel.

Spørger vi saa om Aarsagen til dette triste Forhold, finder vi, at de er saare mange og efter min Mening fuldt ud forklarer Tilbagegangen.

Der er naturligvis først og fremmest Oversvømmelserne, der, naar de indtræder midt i Yngletiden, jo maa være forfærdelige og naturligvis reducere Bestanden i en uhyggelig Grad. Om Oversvømmelser i 1911 ved jeg intet, men der havde været en i 1912 16 Juni kort inden vor Ankomst; paa Tipperne havde den efter Sigende ikke været saa voldsom, skønt vi fandt sørgelige Beviser paa dens Virkning; Klægbanken derimod havde været fuldstændig oversvømmet; jeg havde Brev fra Opsynsmanden, Sognefoged Holck i Stavning, der fortalte, at der havde staaet 8 Fod Vand over hele Banken, saa alt var ødelagt. I Begyndelsen af Juni havde Mr. Ralfe, velkendt af mange Medlemmer her i Foreningen, været paa Ture i Skærnaadalen, hvor han havde truffet megen Ødelæggelse, trods det, at det var inden den store Oversvømmelse 16 Juni.

Vi traf paa Tipperne i og for sig ikke synlige Rester af Ødelæggelse hos Klyderne, men det var øjensynligt, at der manglede en Mængde Unger i Forhold til de Gamles Antal, og det kan jo kun skyldes Vandets Ødelæggelse. Endelig var Yngelen meget

forsinket, hvad er til uvurderlig Skade saavel for Klyderne som for alle de andre Fugle paa Tipperne, da de ikke naar at være udvokset til Høhøsten begynder, og naar først flere hundrede Mennesker med Slaamaskiner befolker Egnen, gaar der jo en Mængde Fugle i Løbet, og desuden maa Fuglenes hele Modstandskraft blive betydelig nedsat naar de er udvokset saa sent.

Rent bortset fra Oversvømmelsernes direkte Skade paa Fuglene, kunde jeg tænke mig, at mange Fugle og deriblandt vist ogsaa Klyderne maatte søge andre Steder hen af Mangel paa den rette Føde. Vi maa jo tage i Betragtning, at i Tippeternes Velmagtsdage var Vandet om ikke helt ferskt, saa dog me-

get brak, og hele Dyrefaunaen var nærmest Ferskvandsfauna; man maa gaa ud fra, at den lavere Dyrebestand dengang netop har været vel egnet som Føde for Fuglene, siden de var saa talrige; derfor kunde det godt tænkes, at den nuværende Fauna af lavere Dyr, der er saa udpræget Saltvands, ikke helt passer for alle Fuglene. Jeg synes f. Eks., at man har Indtryk af, at Fugle som Klyder, Rødben, Kobbersnepper og adskillige andre Vadere ikke helt kan undvære det ferske Vand med dets Dyreliv, og det findes der jo slet ikke mere paa Tipperne. Efter Dr. phil. Johansens sidste Bog er: 1) Insektfaunaen stærkt reduceret, 2) Ferskvandssnegle totalt forsvundne og 3) Saltvandssnegle som Blaamusling, Sandmusling, alm. Hjertemusling indvandret. Dr. Johansen siger, at til Karakterdyrene omkring Tipperne hører endnu det lille Krebsdyr, *Corophium*, der uden Tvivl alle Dage har spillet en umaadelig Rolle som Fødeemne for Fuglene, men

Dununger af Klyde. H. Weis Fot.

den har sikkert været talrigere i Brakvandsperioden. Som et ganske karakteristisk Træk, for hvorledes den skyer det salte Vand, nævnes, at paa 0,1 m² fandtes ved Nordsiden af Tipperne 13 Stk., ved Vestsiden, hvor der er store Sandflader, kun 8, mens der derimod nede ved Gjødelen fandtes 288 paa samme Areal. Der er næppe Tvivl om, at netop dette lille Dyr har betinget for en væsentlig Grad den store Bestand af Vadere, saa det er højst sandsynligt, at et mindre Tal af dette Dyr forringer Livsvilkaarene for Vaderne. Svømmefugle som Maager og Terner klarer sig jo sikkert godt med Saltvandsdyrene.

Endelig maa man vist ogsaa tage i Betragtning, at hele Insektfaunaen inde paa selve Engen maa være reduceret i høj Grad; det er jo umuligt andet, end at en total Oversvømmelse med 1 m Vandstand over hele Halvøen maa virke dræbende paa alle de Insekter, der ellers holder til i Engbunden, og dette Forhold maa ogsaa have indvirket paa Fuglebestanden. Jeg husker, at jeg fandt Mængder af Dækvinger af Glansbiller og Løbebiller omkring Rederne i Splitternekolonien; den Føde maa de nu uden Tvivl savne.

Den anden Fugl, der frem for nogen har sat sit Præg paa Tippeternes Natur, er Stor Kobbersneppe (*Limosa ægocephala*). Det er vel nok den Fugl, der sammen med Klyden i størst Grad har øvet sin Tiltrækning paa Ornithologerne, og den fortjener det ogsaa. Den er imidlertid ikke saa fast en Beboer paa Tipperlandet som Klyden. Da Dr. Rambusch skrev sin Bog 1900, var den endnu ikke kommet der; efter Klinges Artikel menes den imidlertid netop at være indvandret omkring Aarhundredskiftet. Den er aabenbart hurtig taget til i Antal i Løbet af faa Aar, dog naaede den ikke noget forbavsende stort Tal, saaledes som Klyderne, men vi maa ogsaa huske, at den jo yngler adskillige andre Steder end just paa Tipperne; den findes vistnok paa de fleste Engstrækninger omkring hele Fjorden, Sønden og Østen for den, og oppe om Stadil Fjord findes den ogsaa i ret stort Antal. M. Klinge angiver i 1910 Opholdssted for c. 30 Par og mener, at der var c. dobbelt saa mange. Fra det Aar er den imidlertid taget af i Antal igen, og i 1912 var der vel næppe mere end halvt saa mange, og siden den Tid skal Bestanden være aftaget stærkt; og det er i og for sig rimeligt, naar man tænker paa, at Kobbersneppen jo helst vil have den noget lave og ret fugtige Eng til Opholdssted, hvor den kan søge Føde

uden at skulle gaa ud paa de store nøgne Sandflader, hvor vi aldrig saa den. Men det er netop de lave Engstrækninger, der er mest udsat for Oversvømmelsen, og hvor den Insektfauna skulde være, som nu næppe findes mere, saa det er ret rimeligt, at den forlader de Strækninger, som i og for sig kun for kort Tid har været dens Hjem.

Hvad ellers Vaderne angaar, skal jeg fatte mig i Korthed, da jeg mener, at Terner og Maager i denne Sammenhæng frembyder mere Interesse, saa jeg vil hellere beskæftige mig lidt nærmere med dem.

Unge af Rødben. H. Weis Fot.

Tipperlandet er egentlig som Helhed ret fattigt paa Vadere. Har man været paa Saltholmen og set den Mængde Rødben, Ryler, Viber og Brushøns eller kender Thys Rigdom af Vadefugle, bliver man noget skuffet, naar man kommer paa Tipperne. Der er ganske vist en Mængde Rødben overalt, men Rylerne mangler næsten helt, og Brushøns, som man ellers skulde synes Forholdene er saa gode for, var meget faatallige i 1912.

Vi fandt Rødbenen (*Totanus calidris*) overalt i hele Terrænet baade med Æg og Unger, vel nok mest med smaa Unger; nogle enkelte var omtrent flyvefærdige, men de fleste ganske smaa. Ungerne holdt særlig til ved Dammene, hvor der kun stod et Par cm Vand mellem de visne Sivrester; her kunde man næsten altid se dem vade rundt. En enkelt Rede, vi af Fejltagelse kom til at træde i, viste ganske friske Æg endnu.

Brushøns (*Machetes pugnax*) fandt vi slet ikke Rede af, ej heller saa vi nogle Unger; der var i Regelen nogle enkelte Kokke, der sloges langs Kørevejen; men det var ogsaa alt. Rylen (*Tringa alpina*) var som nævnt meget sparsom, og vi fandt kun 1 Rede med smaa Dununger. Ude over Sandene kunde man se

Smaaflukke paa 10—20 Stk. flyve rundt, men det var ogsaa alt. Klinge omtaler den i 1910 som ret alm. paa de lave Engstrækninger, han fandt dog ingen Reder, men mente, at en tidlig Yngel var gaaet tilgrunde ved en ret stor Oversvømmelse i Midten af Maj.

Strandskaden (*Hæmatopus ostreologus*) kunde man maaske have ventet at finde lidt talrigere nu end før, da den absolut er en mere udpræget Saltvandsfugl end mange af de andre Vadere. Men jeg tror, at der var for lidt virkelig fast Sand og høj tør Bund, som den ynder mest, og de Steder, hvor vi traf den i enkelte Par, var netop omkring Egnen nede ved store og lille Mjøl og saa lige oppe Nord for Tipperhuset, hvor Forholdene var gode for den; sidstnævnte Sted fandt vi Dununger af den.

Jeg har nævnt for Dem, at der tidligere var meget udstrakte Rørskove ovre paa Tippeternes Østside omkring Adamspold og Tippetpold. Her rugede tidligere Blishøns, Toppet Lappedykker, og paa selve Holmene mellem Sivene fandtes en Mængde Ænder.

Jeg skal blot lige ordret citere hvad H. Jepsen skriver til mig om disse Forhold: »Det var et nydeligt Syn, at se saa store Masser af Rør staa med deres uldne Toppe og saa tykke, at man næppe kunde arbejde sig igennem. Hundreder af Tdr. Land bevokset, det var ret et Virkefelt for Ænder, ja, man kunde om Foraaret i Rugningstiden paa Adamspold og indtil paa Værnet kun gaa 20 Skridt, saa kom Rugeanden og hvæsedede op ved en, ja, da var der Ænder af alle Slags; og saa naar Ællingerne kom frem, sikken et Mylder, naar man kom for nær til og se dem forsvinde under Vandet mellem Rørene. — Alt er væk, kun sorte Stubbe, som afbrændt staa tilbage!!«

Allerede i 1910 var Rørene paa Retur, og det er stadig gaaet tilbage til nu. Og naturligvis forsvinder Rørenes Beboer ogsaa. Sivsanger (*Acrocephalus phragmitis*) har været meget talrig, den var der slet ikke i 1912, og jeg tror kun vi saa en eneste Rørspurv (*Emberiza schoeniclus*).

Skønt dog Sivene stod i frodig Vækst, da M. Klinge besøgte Egnen, saa han kun meget lidt til Fugle der, saa de har øjensynlig allerede dengang lidt under Oversvømmelsen 12—14 Maj.

Der konstateredes dog endnu Blishøns (*Fulica atra*) og Graastrubet Lappedykker (*Podiceps griseigena*) som ynglende; de fandtes der absolut ikke i 1912. Ændernes Tilbagegang paa Tipperne staa ikke tilbage for de andre Fugles, naar

lige undtages Gravånden (*Tadorna cornuta*), der holder til ovre i Klitpartiet om Mjølernerne, hvor den jo kan finde Fristed for Oversvømmelser.

M. Klinge saa da heller ikke meget til Ænder i 1910, og dog vil jeg sige, at det var imponerende imod, hvad vi saa. Han saa dog f. Eks. Stokanden (*Anas boscas*) med Unger eller Æg af hele 9 Kuld, alle mer eller mindre i Nærheden af Sivene; der iagttoges en Flok Stokænder paa c. 30, og der saas nogle Par af Spidsænder (*Anas acuta*). Vi syntes næsten i 1912, at det var en hel Oplevelse, naar vi saa en And. Vi fandt ganske vist Skalleslugeren (*Mergus serrator*) rugende paa Adamspold, og en enkelt Stokænderede fandt jeg helt ovre paa Rødsand Hage; en enkelt Anderede fandtes ogsaa ude i nogle Rør paa Fuglepold, men dermed er ogsaa alt sagt, hvad siges kan om Ænder i 1912, og fra dengang skal der endog være Tilbagegang, saa De kan forstaa, der er ikke meget igen.

Men denne Egn om Adamspold og østlige Del af Skidenbugt er ogsaa de Egne af Halvøen, der er lavest og hurtigst sættes under Vand, saa det er kun rimeligt, at her sker de største Ødelæggelser, hvad jeg nu skal meddele Dem under Omtalen af Maagerne og Ternerne.

I og for sig skulde man synes, at Livsvilkaarene maatte være blevet meget bedre for Maager og Terner nu end tidligere. Deres Spisekammer er utvivlsomt langt rigere nu i det salte Vand end tidligere i det brakke. Ude paa Sandene ligger nu Blaamusling og Hjertemusling ligefrem i tætte Dynger, og Krabber kravler rundt i det lave Vand, hele Fjorden er blevet som en Opfostringsanstalt for alskens Fisk, særlig for unge Rødspætter, saa der er mere end nok af Æde. Der er ogsaa visse Tegn paa, at der var Mulighed for en øget Bestand af disse Fugle, om blot Rugepladserne var sikre mod Oversvømmelse. Se nu f. Eks. Svartbagen (*Larus marinus*), der jo ikke behøver at tænke paa, hvorledes Yngleforholdene kunde have været, den er blevet en overordentlig talrig Fugl omkring Tipperne. Mens M. Klinge kun saa 3—4 Stk., saa vi i 1912 Svartbager næsten i hundredvis. De stod altid i store Flokke ude paa Sandene, hvor den hede Middagssol ved Spejlinger kunde give dem de mest fantastiske Former og Størrelser. Ja, de var saa talrige, at de næsten var Karakterfuglen ude paa Sandene. Graa Havmaager (*Larus argentatus*) var langt fra sjældne, og deres sære Gøen hørtes næsten

til alle Tider. Jeg fandt ogsaa Rede af dem med Æg paa Øst-siden af Tipperne.

Skal vi derimod betragte vore fast ynglende Maager, møder det triste Faktum en, at vel er Spisekammeret fuldt, men Lejligheden er noget fugtig og risikerlig at bo i, og det har gjort, at der har været en rivende Tilbagegang i deres Tal. Desværre ved jeg ikke noget om Hættemaagen (*Larus ridibundus*) før M. Klinges Besøg, da Dr. Rambusch ikke omtaler den som værende paa Tipperne. Den var i 1910 meget talrig og tog stadig til i Antal. Den ynglede da i tætte Kolonier, ofte mange hundrede Par sammen. Den boede væsentlig i Sivbevoksningerne mellem Adamspold og Tippepolde, paa Fuglepold, Anholt og ned sydøst for Stenpold. De 4 Kolonier laa altsaa paa det mest udsatte Sted, hvor der var saa lavt, at det maatte gaa galt under Oversvømmelser, hvad det altsaa ogsaa gjorde. Jeg husker endnu vor Begejstring over alle de mange Hættemaager, der fløj i Flokke ude over Tippepoldene, og hvor vi glædede os til ret at komme til at faa Brug for nogle af alle H. Chr. C. Mortensens Ringe; men vor Skuffelse blev stor; vi ledte og ledte og fandt ialt 6 Unger til Mærkning. De gamle Fugle holdt til her endnu; men næsten al Yngelen var borte, Vandet maatte have taget det hele 16 Juni. Her var nogle ganske enkelte Reder igen, som havde modstaaet Vandet; men jeg tror nok, at de mindst var bygget 3 Kvarter højt op fra Bunden; samme Forhold med saadanne høje Reder traf vi ogsaa oppe paa Anholt. Det er ganske karakteristisk for Hættemaagerne, at de saaledes forstaar at indrette sig efter Forholdene.

Det var altsaa saaledes, at man i 1912 daarlig kunde tale om nogen egentlig Maagekoloni. Paa Anholt og Fuglepold ynglede en Del Par spredt rundt imellem Splitternereeder og nogle Klydereeder. Lidt nord for Stenpold holdt en lille Flok Hættemaager stadig til paa samme Sted, hvor de aabenbart har forsøgt at danne en ny Koloni; men vi fandt kun ganske faa Unger der. Hvad jeg sagde om Klydernes sene Yngel i 1912 kan ogsaa gælde for Maagerne; de allerfleste havde enten Æg eller ganske smaa Unger, og vi saa ikke en eneste befjedret Hættemaageunge saa sent som 1 Juli.

Stormmaagen (*Larus canus*) boede ifølge Rambusch i en Koloni paa c. 100 Stkr. De havde vist bredt sig en Del i de følgende 10 Aar og samtidig spredt sig mere ud over Terrænet. M. Klinge

fandt 3 store Kolonier, 1 paa Tippepold og 2 paa Tippernes Østside og desuden nogle faa Par ved Dammene Nord for Stenpold. Jeg tror, at Stormmaagerne i 1912 endnu søgte at udholde Tilværelsen paa de gamle Steder, selv om det jo ogsaa saa trist ud for deres Yngel; men Koloni i Ordets egentlige Betydning var der aldeles ikke Tale om. Der var kun spredte Reder omkring de gamle Kolonipladser, og de var i det hele langt færre i Antal end Hættemaagerne; ogsaa de havde Æg og smaa Unger.

Ternerne, der vel nok af alle Fugle er de mest karakteristiske for de vestjydske Egne, fandtes jo ogsaa paa Tipperne; baade Sandterne, Splitterne og Hætteterne, ved hvilken sidste ogsaa maa forstaas eventuelle Kystterner, hvis de fandtes der, hvad de vist næppe gør (Viceinspektør Winge, der i Begyndelsen af Juni 1910 besøgte Tipperne, saa ingen *macrura*). Men baade Sandternen og Splitternen var i stærk Tilbagegang, hvad næppe gjaldt for Hætteternen, der rugede i ret smaa Kolonier spredt over næsten hele Terrænet dog talrigst paa selve Tipperne Nord for Værnengene.

Hætteternen (*Sterna hirundo*) havde aabenbart, som Helhed betragtet, ikke lidt meget af Oversvømmelser; kun de Par, der havde lagt deres Æg ude omkring paa Flodvrag, havde maattet bøde for deres Letsindighed. Jeg husker saaledes, at Jespersen og jeg en Dag gik en Tur vestpaa fra Tipperhuset ud over Storetip, Bornholm og Kristiansø. Her holdt der sig stadig en Mængde Terner ivrigt skrigende langs Kystbræmmen, hvor der laa rigelig med Flodvrag; vi gav os da til at gennemsøge det sammenskyllede Tang og Rør, og her laa de sørgelige Rester af Terne- og Maagereder i Form af Æg eller smaa døde Unger kastede hulter til bulter mellem hinanden; nogle Reder var fuldstændig vendt om, saa de laa med Bunden i Vejret og Æggene nedenunder.

Inde midt paa Engen havde Hætteternerne derimod mange Steder lige flyvefærdige Unger. Dværgternen (*Sterna minuta*), som Dr. Rambusch omtaler, saa vi slet ikke.

Sandternen (*Sterna anglica*) havde i 1912 samme Rugested som tidligere, nemlig omtrent midt paa Anholt, og jeg tror, den var i samme Antal som da, c. 100 Par. Den og Splitternen fik netop Ungerne ud af Æggene i de Dage, vi opholdt os der.

Anderledes var Forholdene desværre, hvad angaar Splitternen (*Sterna cantiaca*). M. Klinge fandt den ynglende ude paa Tippe-

poldene i 6 store Kolonier og anslog deres Antal til c. 1000 Par; H. Winge talte imidlertid senere over 1700 Reder samme Sted. I 1912 fandtes ikke et eneste Par paa dette Sted. Derimod var Kolonien i meget forringet Antal flyttet op paa det langt højere liggende Anholt og Fuglepold. Flytningen var nok allerede begyndt i 1910, da H. Winge i Juni havde fundet et halvt Hundrede Reder deroppe. Men fra at have været en Bestand paa c. 2000 Par var Kolonien nu skrumpet ind — ja til højst 3—400 Par. De Par, der yngede der, havde aabenbart ikke lidt Overlast i 1912, da Ungerne fra mange Reder var nogenlunde store og ved at faa Fjer paa Kroppen. Men en sørgelig Tilbagegang var der jo at spore.

Tilstanden taget som Helhed var altsaa i 1912 overordentlig betænkelig for hele Fuglebestanden; der var en rivende Tilbagegang over næsten hele Linien; og Ulykken kunde blive fuldkommen, hvilken Dag det skulde være.

Og Dagen kom saa sidste Sommer; som det var at vente, maatte det ske, at Vesterhavet en Dag rejste sig og brød ind gennem Kanalen med en uimodstaaelig Kraft og oversvømmede alt Land omkring Fjordens Sydende. Foraaret havde været godt for Fuglene paa Tipperne. H. Jepsen fortæller, at de havde været heldige med Rugningen, og der var mange Kuld Unger af alle Fuglene, der løb om i Græsset, saa det kunde tyde paa en Opgangstid for Fuglene derude. Men saa skete Ulykken 10 Juni, da Vandet slog over hele Tipperhalvøen, saa der stod 1 m Vand over det hele. Alt, hvad Yngel der fandtes, druknede i Bølgerne, saa med et Slag var alle de tusinde Forhaabninger slaaet ned og alt ødelagt.

En nærmere Beskrivelse af dette vil være overflødig; de sidste Aars tragiske Forhold paa Tipperne har fundet deres Afslutning, og med den slettedes altsaa, vel nok for lange Tider, et Stykke dansk Natur, der ikke fandtes Mage til her i Landet. Om Hvide Sande Kanalens Berettigelse er det ikke Stedet her at tale; men for eller imod, som Ornithologer og Venner af dansk Natur, kan vi kun beklage dens Bygning, der har nedbrudt for os det skønneste Fugleliv, vort Land kunde byde; tilbage er kun et sørgeligt Minde om en svunden Tids rige Fugleliv. Og maatte vi saa endda bevare det Haab, at disse stakkels hjemløse Fugle ad Aare maa finde Fristeder, der fra Menneskets og Naturens Haand er sikret dem bedre end deres gamle Hjem, saa at en Fugl som Klyden aldrig maa savnes i den danske Fauna lige saa lidt som nogen af de andre Tipperbeboere.